

BLITZKRIEG

Josip Osti

Nekrolog knjigi v BiH

Zadnja leta je bila založniška dejavnost v Bosni in Hercegovini, tako kot drugje v bivši Jugoslaviji, iz dneva v dan v vse težjem položaju. Vse slabše politične in ekonomske razmere so vplivale tudi na proizvodnjo in prodajo knjige. Neustavljiva, geometrično naraščajoča inflacija, vse manjše vlaganje v kulturo, pomanjkanje lastnega kapitala v založniških hišah, vse težji nakup papirja in drugega repromateriala, potrebnega za tisk, vse večja surovost in razcepljenost tržišča in vse nižji standard ter manjša kupna moč individualnih kupcev in knjižnic, vse to je kopicilo nerešljive težave. Potem jih je vojna še povečala, tako da je založništvo v Bosni in Hercegovini, ki je lani postala mednarodno priznana država, obenem pa žrtev najstrašnejšega uničevanja, ne samo zamrlo, ampak tudi umrlo. Zato je vsak poskus njegove predstavitve hkrati tudi njegov nekrolog.

Ne da bi omenjali založništvo, lahko o knjižni produkciji določenega okolja govorimo, le če to založništvo, ki osmišlja pisateljevo in prevajalčevo delo in vanj omogoča vpogled, ni uničeno.

Občutno zmanjšana produkcija zadnjih let je dokazovala, da bi v Bosni in Hercegovini številne založnike, predvsem manjše in izven republiškega središča, tudi če ne bi bilo vojne, kmalu doletel stečaj. Vsem težavam se je do začetka vojne upirala samo sarajevska Svjetlost, ki je bila po številu in kakovosti izdaj tudi sicer med največjimi založniki bivše Jugoslavije.

Že leta 1991 je prenehala delovati Prva književna komuna iz Mostarja, ki je bila ob nekaterih občasnih izdajah Podružnice književnikov edini založnik v Hercegovini. Dvajsetletnico obstoja je na začetku leta 1992 označila in sklenila z razstavo izdanih knjig. Med zadnjimi objavljenimi knjigami je bil tudi moj prevod pesniške zbirke Iva Svetine *Bulbul*.

Zaradi finančnih težav je Univerzal iz Tuzle vse večji del svojega skromnega založniškega načrta prenašal iz leta v leto. Tako so celotni program za leto 1991 prenesli v naslednje leto in ga zato seveda niso realizirali. Usodo nenatisnjenih knjig tega založnika deli tudi moj prevod romana za otroke Vitomila Zupana *Potovanja v*

tisočera mesta.

Novemu tuzlanskemu založniku Grafičar, ki je leta 1991, v svoji prvi in edini založniški sezoni, med nekaterimi zelo zanimivimi knjigami objavil tudi moj prevod romana Berte Bojetu *Filio ni doma*, lani prav tako ni uspelo realizirati svojega precej ambicioznega programa. Predvidena je bila tudi objava mojega antologijskega izbora in prevoda sodobne slovenske proze z naslovom *More bez obala*, v katerega sem uvrstil dvajset avtorjev, od Jukića in Jančarja do Lele B. Njatin in Blatnika. Pred nekaj meseci se mi je po telefonu iz Nürnberga oglasil nesojeni urednik te knjige, mladi pesnik Dragoslav Dedović, ki tam v nekem hotelu pomiva posodo.

Banjaluški *Novi glas*, ustanovljen po ukinitvi *Glasa*, znanega predvsem po odličnih izdajah prevodne književnosti (urejal jih je pesnik in prevajalec Kolja Mićević, ki je izdal tudi moja prevoda Šalamuna in Kosovela), je šel na začetku leta 1992 v stečaj – še preden je bil objavljen moj že sprejeti prevod pesniške zbirke za otroke Nika Grafenauerja *Skrivnosti*. Ob mojem obisku v Sarajevu na začetku leta 1992, v času, ko so Srbi v mestu postavili prve barikade, se mi je po telefonu oglasil prozaist Irfan Horozović, urednik pri *Novem glasu* – šele pred kratkim se mu je uspelo prebiti iz Banja Luke – in mi povedal, da so šli v stečaj. Prisiljeni so bili podreti že postavljeni stavek izbranih pesmi enega najpomembnejših povojnih pesnikov BiH Veselka Koromana. S tem je bil ukinjen še en bosensko-hercegovski založnik. To, da v Banja Luki, tedaj že predvideni za glavno mesto večvariantne Republike srbske, niso objavili pesniške zbirke pesnika, ki je po nacionalnosti Hrvat, je že napovedovalo vse večje nacionalne delitve, ki so se celo prej kot v politiki začele v literaturi in bodo v le-tej tudi najbolj pogubne.

Podobno se je dogajalo tudi z manjšimi založniki iz Sarajeva. Sarajevskemu Zadrugarju, ki je, zahvaljujoč navdušenju urednika Željka Gakovića, v okviru skromnih možnosti poskušal afirmirati manj znano literarno zapuščino, obnoviti prve izdaje nekaterih že afirmiranih avtorjev in podpirati predvsem mlajše pesnike, knjig, predvidenih za objavo konec leta 1991, ni uspelo objaviti niti na začetku leta 1992. Pri tem ga je, tako kot tudi druge založnike, prehitela vojna. Po mojem prevodu knjige izbranih pesmi Toneta Kuntnerja *Moja hiša* bi moral leta 1991 objaviti prav tako moj prevod pesmi Esada Babačića *Malemu boksarju*, leta 1992 pa pesmi Milana Dekleve *Odjedanje božjega*.

Oslobodenje je bilo na začetku leta 1992 sozaložnik postumno objavljenih del potopisca in slikarja Zuke Džumhurja. To je bila tudi zadnja pomembnejša knjiga tega založnika, ki je moral skrčiti svoje projekte in celo ukiniti že afirmirano zbirko *Sinteza*, v kateri naj bi izšla tudi moja nova knjiga esejev in literarnokritičnih tekstov *Tragom Arijadnine niti*, ki se v precejšnji meri ukvarja s slovensko književnostjo.

Združenje književnikov BiH lani v okviru svoje založniške dejavnosti mednarodne književne manifestacije Sarajevski dnevi poezije po desetih letih obstoja ni objavilo nobene nove knjige. To ne čudi, saj teh pesniških srečanj, ob Struških večerih poezije največjih v bivši Jugoslaviji, leta 1992 prvič po tridesetih letih obstoja niso priredili.

Sredi maja smo na mojo pobudo priredili večer Sarajevskih dni poezije v Društvu slovenskih pisateljev v Ljubljani. Na tem večeru, na katerem je sodelovalo več kot dvajset slovenskih pesnikov, smo predstavili tudi izbor sodobnega bosensko-hercegovaškega pesništva.

Veselin Masleša, ob Svjetlosti največja založba v BiH, v kateri sem kot urednik v sedemdesetih letih delal več kot desetletje, zaradi notranjih in zunanjih težav ni mogel vzdržati do tedaj blagodejne konkurenčne bitke. Zaostajal je za Svjetlostjo, ožil založniški program in vse več načrtovanih izdaj prenašal v naslednje leto. Precejšen del produkcije iz leta 1991 se je s to letnico pojavil šele na začetku leta 1992. Imel sem srečo, da je bila med zadnjimi objavljenimi knjigami tudi moja zbirka novih pesmi *Plamen, žar, pepeo*. Pri Svjetlosti je na enak način tik pred okupacijo Sarajeva izšla moja knjiga pogovorov s pesnikom Izetom Sarajličem.

V predvojnem letu je bil najboljšejni in najpomembnejši založniški projekt Veselina Masleše natis zbirke Književnost za otroke v BiH v petindvajsetih knjigah. Literatura za otroke, ki so ji kakovost dvigovali tako Čopić, Bulajić in Hromadžić kot tudi številni mlajši avtorji, si je namreč tako predstavitev že dolgo zaslužila. S tem je ta dolgoletni založnik znane zbirke Lastavica kronal svoje poskuse, da bi literaturi za otroke pridobil položaj, sorazmeren njeni pravi vrednosti.

Med knjigami Veselina Masleše iz leta 1991, ki so jih pravočasno javno predstavili in o katerih je kritiki uspelo vsaj delno izreči sodbo, izstopa svojevrsten esejistični triler Josipa Lešića *U traganju za nestalim pjesnikom*. V knjigi govori o pesniku, prozaistu in slikarju Josipu Sibetu Miličiću. V njej poskuša Lešić, sicer predavatelj gledališke umetnosti in avtor zanimive in ekranizirane romanizirane biografije mostarskega pesnika Alekse Šantića, razrešiti uganko pesnikovega skrivnostnega izginotja. Skrivnost ostane nerazjasnjena, toda kot pravi sam avtor v post scriptumu: "Sicer pa, na koncu tega vznemirljivega iskanja izginulega pesnika – najpomembnejše je bilo odkrivanje njegove 'duhovne biografije' – njegovega dela in vsega tistega, kot je napisal Gustav Krklec, 'kar je ta avtentični pesnik kot obol prispeval k naši sodobni književnosti', in ki so ga ideologi in farizeji vseh vrst, nacionalistični in komunistični, zaradi nepripadanja hoteli odstraniti iz ŽIVE književnosti in ga pokopati v pozabo!" Kje in kdaj je umrl, ostaja nerazrešeno. Med drugo svetovno vojno je, vračajoč se iz Barija, izginil z ladje. In ne ve se, ali je naredil samomor, ali so ga, po določenih indicijah, ubili partizani, ali, po drugih, Angleži, ali pa je, kot namigujejo enako nezanesljivi viri, pobegnil v Avstralijo. Vendar je pomembneje to, da je bil Miličić kot književnik mrtev, ko je še živel. Rodil se je na Hvaru, na katerega je ostal do konca življenja navezan, bil obseden z idejo jugoslovanstva in sodeloval na solunski fronti, potem živel v Beogradu in pripadal umetniški avantgardi. Pisati je začel v ekavščini in knjige objavljati pri Srbski književni zadrugi. Za njegovo *Knjigo radosti* je značilen 'kozmični optimizem' in nekatera kasneje sprejeta futuristična estetska načela. Z dobrodošlico je poleg drugih njegovo poezijo sprejel celo Tin Ujević. Ostri napadi nanj, zavračanja in omalovaževanja so sledila objavi njegove knjige *Apokalipsa* v Zagrebu leta 1941, tako

da je odkupil in zažgal celotno naklado. Milan Bogdanović je hvalil njegovo prozo. In zato je dobro, ker je pri istem založniku obenem izšla tudi knjiga Miličićevih pripovedk *Komedija igračaka* v izboru Josipa Lešića in Marka Vešovića. Ta proza, večinoma vezana na njegov rojstni kraj, Hvar in morje, nam dokazuje, da je bil Josip Sibe Miličić, dolgo zatajevan in pozabljen, žrtev lastnih zablod in tudi spleta surovih in nespravljljivih srbsko-hrvaških odnosov.

Med novimi knjigami bosensko-hercegovskih avtorjev je pri Veselinu Masleši večje pozornosti vredna knjiga kratke proze *Hranjenje orla* pesnika Ranka Sladojevića, ki se je s prejšnjo pesniško zbirko *San i ljeto* uvrstil med najboljše današnje pesnike, z novo pa potrdil svojo vsestransko nadarjenost. Ob njej je treba, ne samo zaradi pietete, omeniti tudi postumno izdano knjigo prav tako kratke proze Saše Bubića *Freske od vjetra*. Sladojevićeve kratke zgodbe so v skladu s sodobnim dogajanjem v svetovni prozi in so dragocene zaradi razmejevanja modernega in postmodernega od tradicionalnega, še močno prisotnega v delu bosensko-hercegovske proze. Bubićeve na prvi pogled enostavne, v glavnem dialoške, nepatetične zgodbe o smrti spodbujajo premišljevanje o kakovosti literature outsiderjev in socialno etabliranih pisateljev.

Svijetlosti je vse do začetka vojne kljub vsemu uspevalo uresničevati svoje obsežne in dragocene založniške načrte.

Konec leta 1991 je poleg drugih del v lepo opremljeni in visokonakladni zbirki YU-roman, v kateri so objavili moj prevod Bartolovega *Alamuta*, izšel pa naj bi tudi prevod zadnjega Jančarjevega romana *Posmehljivo poželenje*, najavljanega pod delovnim naslovom *Anatomija melanholiije*, izšel tudi novi, odlični roman Tvrtka Kulenovića *Čovjekova porodica*. Ta roman je svojevrsten seštevek avtorjevih dosedanjih proznih, potopisnih ter esejističnih izkušenj in sad njegove polne ustvarjalne zrelosti. Gre za mozaik človeških usod v težkih časih, v katerem se prežemata neposredno življenje in literatura, izmenjavajo zapisi, dnevniki, pisma, citati, ideje za filmski scenarij in televizijsko dramo ter fotografije, ki puščajo zanesljive sledove in ohranjajo ter prebujajo spomine. *Čovjekova porodica* je tudi družinski roman in roman o španski državljanski vojni, svojevrsten romanizirani potopis potovanja po deželah in še bolj po času, pa tudi esej o fotografiji, ki uspešno kljubuje minljivosti. Magnetizem piščeve spretnosti združuje in dograjuje razdrobljeno zgodbo o očetu slikarju (Hakiji Kulenoviću) od prvih spominov iz otroštva do njegove smrti v času avtorjevega bivanja v Ameriki. Očetovo dolgo, zanimivo življenje in slikarstvo ter njegov pogled na umetnost bi bili lahko sami zase roman, kot bi bila lahko poseben roman tudi zgodba o očetovem bratu, avtorjevem stricu Irfanu, družinskem izbrancu in španskem borcu, ki se je oženil z anarhistko in bil ena zadnjih žrtev pred odhodom mednarodne brigade iz Španije. Znotraj romana velja isto tudi za zgodbo o madžarskem emigrantu Andreju Friedmanu, poznamo ga pod imenom Robert Capa, ki so ga pri nepolnih petindvajsetih letih razglasili za največjega vojnega fotoreporterja, in za njegovo tragično ljubezensko zvezo s fotoreporterko Gerdo Taro, ki je padla v Španiji, njega pa je enaka usoda doletela leta 1945 v Indokini. Roman se začena z oživljanjem družinskih

fotografij in z opisa članov družine na teh fotografijah preide na opis njihovih življenj in smrti, vrhunec pa doseže v opisu slavne Capove fotografije, ki prikazuje miličnika španske republike, fotografiranega "v trenutku smrti, v trenutku, ko ga je zadela krogla". Dragocene romaneskno-esejistične pasaže so posvečene prav vlogi in pomenu fotografije, njenim možnostim hibernacije in spreminjanja trenutka večnosti v večnost trenutka. Kulenović je s tem romanom, katerega naslovna sintagma je metafora sveta, videnega kot človeška družina, ustvaril do sedaj najzapletenejšo in najboljše prozno delo, ki s svojo strukturo pa tudi sporočilom bogati sodobno književnost BiH. Z načinom, ki je lasten samo umetnosti, pa kakor da je zaslutil tudi vojne dogodke v tej republiki. Kot vsaka dobra literatura, ki govori o preteklem času, namreč obenem prav toliko pove tudi o današnjem času, ki se je zarotil tako proti ljudem kot proti knjigam.

Konec leta 1991 in na začetku leta 1992 so izšle tudi antologije muslimanskega, srbskega in hrvaškega pesništva 20. stoletja v Bosni in Hercegovini. Prve antologije z nacionalnim predznakom obenem opozarjajo na prejšnje pa tudi na današnje spremenjeno gledanje na književnost v tej republiki. Vedeti moramo, da so se bili do pred dvajsetimi leti, preden so se pojavile bosensko-hercegovske antologije, pesniki, pa tudi pisatelji nasploh, prisiljeni opredeljevati. Nekateri pesniki so se bili tako zato, da bi vstopili v literaturo in v njej nekaj časa tudi ostali, vsaj kolikor to zagotavlja uvrščanje v antologije, prisiljeni opredeljevati. Seveda so se pesniki srbske nacionalnosti opredeljevali za srbsko, hrvaški za hrvaško matično književnost, tisti, ki pa so pripadali muslimanskemu narodu, so se opredeljevali za eno od teh dveh. Tako se je na primer Skender Kulenović znašel v srbski, Mak Dizdar pa v hrvaški književnosti. Potem smo se kot z realnostjo literarnega, in ne samo literarnega paradoksa Bosne in Hercegovine, soočali z dvojno in celo trojno pripadnostjo (Andrić). S pojavom antologij pesnikov, ki živijo v BiH ali so bili v njej rojeni, se je ta proces opredeljevanja, še posebno za Muslimane, končal, vendar ne za dolgo. O tem pričajo tudi zadnje objavljene antologije.

V Bosni in Hercegovini, v kateri živijo (oziroma v kateri so živeli in v kateri zdaj umirajo) Muslimani, Srbi, Hrvati, Črnogorci, Židi in pripadniki drugih narodov in narodnosti, obstajajo druga ob drugi, se dotikajo, prepletajo in mešajo, posebnosti njihovih nacionalnih kultur in različnih duhovnih tradicij, ohranjajo posebnosti svoje identitete, vendar s to vzporednostjo in prežemanjem ustvarjajo tudi posebno enotnost razlik. Jezik pisateljev iz BiH, ki se je ne glede na njihovo nacionalnost do zdaj imenoval srbohrvaški, je bil, delno zaradi poskusov razrešitve razlik med srbskim in hrvaškim jezikom, delno pa tudi zaradi bogatitve s posebnostmi istega podnebja in skupnega življenja, zelo podoben. Ta integriteta novega, nastala z združitvijo posameznega in skupnega, nacionalnega in univerzalnega, je posebnost in dodatna kakovost literature tega področja. Toda še preden je bila razrešena dilema, katero ime bi bilo za to književnost najprimernejše, ker je za tiste, ki so izhajali iz njene avtohtonosti, poimenovanje književnost narodov in narodnosti Bosne in Hercegovine robato in nesprejemljivo, za druge pa je poimenovanje bosensko-hercegovska

književnost zaradi različnih razlogov neprimerno, je prišlo do delitve na srbsko, hrvaško in muslimansko književnost. Antologije Stevana Tontića *Moderno srbsko pesništvo* s podnaslovom Velika knjiga moderne srbske poezije od Laze Kostića do danas, Mileta Stojića *Izza spuščenih trepalnic*, s podnaslovom Hrvaško pesništvo XX. stoletja in Enesa Durakovića *Muslimanska poezija XX. stoletja* so del širšega projekta predstavitve nacionalnih poezij in literatur na splošno pri založbi Svetlost, obenem pa so rezultat teh delitev, do katerih je prišlo pred krvavim nacionalnim obračunavanjem in razmejevanjem, ki se na tem prostoru pravkar dogaja pred našimi očmi. Toda ker ostajam v okvirih književnosti, spoštujem trud antologistov, njihovo poznavanje, okus in presoje, ki včasih seveda niso v skladu z mojimi lastnimi, saj sem prepričan, da vsaka od njih, kljub določenim pomanjkljivostim, predstavlja dragoceno informacijo in prezentacijo pesniških kvalit. Vse tri antologije nam omogočajo preverjanje lastnega poznavanja in točnost naših bralskih, estetskih in literarnokritičnih meril, obenem nam predstavljajo toliko prave poezije, da v njej zares lahko uživamo. Pri tem ne pozabljam, da v BiH obstajajo pesniki in pisatelji, ki niso ne Muslimani, ne Srbi, ne Hrvati, in da jih te antologije v literaturi, pa tudi v vsakdanjem življenju, postavljajo na nikogaršnje ozemlje.

Tako kot je bila Durakovićeve antologija prva antologija muslimanske poezije v BiH, je bila tudi zbirka *Muslimanske književnosti v XX. stoletju* v petindvajsetih knjigah, ki jo je prav tako uredil on, prva celovitejša predstavitev muslimanske književnosti. V njej so zbrani najbolj reprezentativni pesniki, pa tudi pripovedniki in romanopisci muslimanske nacionalnosti, katerih dela predstavljajo vrhove literarnega ustvarjanja na teh tleh. Poezija, od pesmi Musa Ćazima Ćatića prek poezije Skenderja Kulenovića, tako tiste iz predvojne, vojnega in povojnega obdobja, ki je največjo stopnjo artizma dosegla v sonetni formi, in Maka Dizdara, še posebno tista iz njegovih jezikovno in tematsko najkonsistentnejših knjig *Kameni spavač* in *Modra rijeka*, do izvrstnih pesmi Abdulaha Sidrana iz knjig *Kost i meso* in iz *Sarajevske zbirke*, v katerih so tudi nasploh najboljše pesmi, napisane o Sarajevu, kot tudi proza, uvrščena v to zbirko, od romana Meše Selimovića *Derviš in smrt*, ki spada med tiste, kakršni se tudi veliko večjim literaturam posrečijo ali ne posrečijo v pol stoletja, prek pripovedk enega od redkih rojenih pripovednikov, kakršen je Čamil Sijarić, do Nedada Ibrišimovića, ki se je izkazal kot mojster kratke zgodbe in odličen romanopisec, predvsem s svojim prvim romanom *Ugursuz*, pa tudi drugih, še mlajših avtorjev, opozarjajo na raznovrstnost, kakovost in tudi posebnost te literature, ki še posebej zunaj BiH ni bila dovolj znana. Zbirko muslimanske književnosti, natisnjeno konec leta 1991, naj bi obnovili na začetku leta 1992, ker je bila medtem celotna naklada razprodana, vendar do tega ni prišlo, kot je z začetkom vojne zastalo delo pri pripravi podobne zbirke srbske književnosti, prav tako v petindvajsetih knjigah.

Do napada na Sarajevo je Svetlosti kot založniškemu realizatorju uspelo objaviti tudi večje število knjig desetdelne zbirke Inštituta za književnost in jezik *Grada za istoriju književnosti BiH*. To pomeni, da je bilo v zadnjem hipu zbrano gradivo o

književnosti, katere usoda je popolnoma negotova, kot je negotovo dokončanje s tem začetega projekta pisanja zgodovine te književnosti. V *Gradi* so zajete in periodizirane vse zvrsti književnosti, od poezije, proze, drame, potopisa, esejistike, literature za otroke in drugo. Naj omenim samo to, da je na primer v knjigi Ljubice Tomić-Kovač, ki se ukvarja s poezijo avstro-ogrškega obdobja v BiH, mogoče najti osupljivo podobnost med tedanjimi, pred prvo svetovno vojno, in današnjimi nacionalnimi evforijami, izključevanji in spopadi. Ali da Nikola Koljević, danes številnim znan kot najbližji Radovanu Karadžiću, v knjigi o povojni poeziji v BiH prav Karadžiću kot pesniku posveča precej več pozornosti kot denimo Izetu Sarajliću, nesporno eni največjih povojnih pesniških osebnosti. Koljević, ki je sicer znan tudi kot prevajalec Richardsovih *Načel nove kritike*, Karadžića ob Nogu razglaša za najpomembnejšega pesnika, pri tem pa namesto zares sodobnih in estetskih kriterijev uporablja predvsem nacionalno-folklorne in pomeša književnost in politiko, v katero sta skupaj zabredla in že postala vojna zločinca. Filolog in prevajalec Muhamed Nezirović pa je s knjigo *Židovsko-španska književnost v BiH* prvič omogočil celovitejši vpogled v do sedaj premalo znano književnost BiH, ki je bila napisana v židovsko-španskem jeziku. V njej so tudi nekatere najboljše sefardske romance, ki so še ohranjene, obenem pa je širši bralni javnosti prvič predstavljena in dostopna ne samo narodna, ampak tudi umetniška poezija ter proza in dramska literatura bosenskih Sefardov. Toda še preden je ta knjiga, kot tudi številne druge, ki so izšle na začetku leta 1992, zares zagledala luč sveta, in to v letu, ko je minilo petsto let od izгона Židov iz Španije, po katerem so ti tudi prišli v Bosno in tukaj ostali, so jo bili bosenski Židi, še posebno tisti iz obleganega in neprestano bombardiranega Sarajeva, prisiljeni zapustiti.

Zadnja knjiga *Svetlosti*, ki je, kolikor dolgo je bilo mogoče, vztrajala pri opravljanju svojega poslanstva, je bil slovar značilne bosensko-hercegovaške leksike Alije Isakovića, ki je izšel, ko se je vojna že popolnoma razplamtela. Vprašanje je, ali so to knjigo, kot tudi nekatere druge omenjene novoizšle knjige, bralci, ki jim je bila namenjena, tudi dobili v roke. V barbarskem uničevanju vsega, kar je bilo mogoče uničiti, so namreč trpele tudi založbe in tiskarne, skladišča pa so oropali ali zažgali. Tako so oropali tudi veliko skladišče knjig *Svetlosti* v Dobrem polju, na ozemlju, ki ga je okupirala srbska vojska, in del knjig uničili, del pa prodajajo od Banje Luke do Beograda. Pri tem ne smemo pozabiti, da je pogorela Narodna in univerzitetna knjižnica, v kateri je bil najbogatejši knjižni fond v Bosni in Hercegovini, prav tako so v številnih požarih, ki so pogoltnili mnoge domove in zgradbe, zgorele tudi številne druge knjižnice, javne in zasebne.

Zanimivo je omeniti, da je po prenehanju izhajanja knjig naraslo zanimanje zanje. Kmalu potem, ko se je vojna z vso ostrino zgrnila na Sarajevo in njegove prebivalce, so pokupili vse knjige iz knjižnega kluba *Svetlosti*. Ljudje, pregnani v hiše, kleti in zaklonišča, so, po pričanju tistih, ki so se med zadnjimi prebili iz sarajevskega pekla, začeli brati celo več, kot so brali prej. To je razumljivo, saj je ostala knjiga zvesta prijateljica tudi v času življenja brez elektrike. Če namreč ob sveči ni mogoče gledati

televizije, potem je mogoče brati knjigo.

Da bi ohranili golo življenje in se vsaj malo ogreli, so bili nekateri na žalost prisiljeni kuriti s knjigami, kajti v Sarajevu je to zimo živo srebro padlo tudi več kot dvajset stopinj pod ničlo. Tako celo največji ljubitelji knjig, med njimi na primer Tvrtko Kulenović. Svet je obšla televizijska slika, ki prikazuje, kako si je na balkonu zakuril ogenj iz svojih knjig, da bi si lahko kuhal.

Sredi lanskega leta so med vojno v Sarajevu izdali knjigo *Pisma iz rata* Kemala Kurspahića, glavnega in odgovornega urednika časopisa *Oslobođenje*, ki v manjšem, vojnem obsegu izhaja še danes. Ta knjiga kratkih publicističnih tekstov je izšla pri zasebni založbi Ideja, kjer je pred vojno izšla knjiga Miroslava Prstojevića *Zaboravljeno Sarajevo*, v kateri govori o Sarajevu na starih razglednicah, ki jim je Sarajevo iz dneva v dan manj podobno.

V Sloveniji pa je o Bosni in Hercegovini v vojni izšla prva knjiga izven nje. To je knjiga *Svjedočenja o Bosni* v uredništvu slikarja Džeka Hodžića, ki tako kot številni iz teh krajev prisiljen v begunstvo živi in dela v Ljubljani. Potem je v Zagrebu izšla knjiga *Atentat na Sarajevo*, ki jo je uredil slovenski književnik Branko Šömen. In verjetno se bodo o Sarajevu in Bosni in Hercegovini med samo vojno kdove kje pojavile še številne knjige. Najbrž bodo tudi pravo literaturo, naj govori o tej po brutalnosti z drugimi le težka primerljivo vojno ali ne, objavljali zunaj Bosne in Hercegovine. Kajti v tej republici bo moralo po končani vojni, ki ji konca ni videti, marsikaj dobesedno kot feniks vstati iz pepela. Ne da bi nadaljevalo tam, kjer se je prekinilo. Kajti ne glede na to, kako se bo vojna končala in kakšno politično rešitev oziroma državno ureditev bodo iskali, bo teže kot kdajkoli določiti tudi ime književnosti v njej, ime jezika in pripadnost piscev tej literaturi, pa še za marsikaj drugega, za kar tudi do sedaj, dokler smo živeli v miru, ni bilo mogoče izumiti splošno sprejete in zadovoljive rešitve.

S sprotnim omenjanjem usode nekaterih svojih prevodov slovenske književnosti, od katerih so nekateri dobili subvencijo, drugi so bili že v tisku ali uvrščeni v založniške načrte za leto 1992, ne da bi omenjal tiste, ki so čakali, da bi jih objavili v naslednjih letih, sem hotel samo opozoriti, da vojna v Bosni in Hercegovini ni majhna izguba niti za slovensko književnost.

Prevedel Jure Potokar